

Illyés

Gyula,

Nagy Gáspár, Rózsa Endre,

Serfőző Simon versei;

Babits Mihályról,

születésének 100. évfordulóján;

írások a

Szabadtéri

Játékok

jubileumi

évadjáról

tiszatáj

IRODALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik havonként

Főszerkesztő: VÖRÖS LÁSZLÓ

Főszerkesztő-helyettes: ANNUS JÓZSEF

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Kovács László
83-3639 — Szegedi Nyomda — Felelős vezető: Dobó József igazgató

Szerkesztőség: Szeged, Tanácsköztársaság útja 10. — Táviratcím: Tiszatáj, Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-670. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest, József nádor tér 1. sz. — 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 12 forint. Előfizetési díj: negyedévre 36, fél évre 72, egy évre 144 forint. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Indexszám: 25 916.

ISSN 0133 1167

A szerkesztőség tagjai: Csatári Dániel, Mocsár Gábor, Olasz Sándor, Tóth Béla

Tartalom

XXXVII. ÉVFOLYAM, 11. SZÁM

1983. NOVEMBER

ILLYÉS GYULA versei: Por, Mindent leírtam, Egy akol, Szerény lovag, Agitátor, Tanyai úrilak	3
NAGY GÁSPÁR versei: A kereső, Alvászavar — Frontidő, Nyári ki(be)számoló	6
SERFŐZŐ SIMON: Sorsomra hagyottan (vers)	8
RÓZSA ENDRE versei: A kígyó közelgése, Porfészek káni- kulában, 3 × 5 sor a múlandóságról	11

100 éve született Babits Mihály

REISINGER JÁNOS: Babits-igék	14
TÖRÖK SOPHIE: Naplójegyzetek (közli Téglás János) ..	18
TANDORI DEZSŐ: Babits-közelképek	30
LACZKÓ ANDRÁS: Stilizált önarckép? (Babits és Vö- rösmarty)	35
GREZSA FERENC: Babits contra Németh	43
BODRI FERENC: Jeles értékű Babits-dokumentációk, 2.	47
MELCZER TIBOR: A tisztesség monográfiája (Rába György: Babits Mihály)	50
OLASZ SÁNDOR: Babits Mihály tanulóévei (Belia György posztumusz monográfiája)	53
SZUROMI PÁL: Mint a változatlanok (Farkas Pál Babits-szobráról)	56

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA: Tiszajárás (46.)	58
MOCSÁR GÁBOR: A második kötet olvasása közben (Gon- dolatok a Debrecen-monográfiáról)	62

KELET-EURÓPAI NÉZŐ

Szovjetunió

ARSZENYIJ TARKOVSKIJ: Aszály, * * *, Vihar (Baka István fordításai)	72
VIKTOR SZOSZNORA versei: * * *, * * *, Holdas ének (Baka István fordításai)	73
CS. VARGA ISTVÁN: Borisz Paszternak prózájáról	75

KRITIKA

VEKERDI LÁSZLÓ: Szent-Györgyi Albert: Válogatott tanulmányok. Az anyag élő állapota	77
TRÁSER LÁSZLÓ: Társadalmunk — kulturális nézőpontból (Köpeczi Béla: Műveltség és minőség)	80

MŰVÉSZET

Színház

KÜRTÖSI KATALIN: A szegedi Tragédia-előadás kettős évfordulója	83
NIKOLÉNYI ISTVÁN: Évfordulós fesztivál (A szegedi szabadtéri jubiláló nyara)	87
PÁLFY KATALIN: Sz. Simon István: A Játékok krónikája..	91

Képzőművészet

SZUROMI PÁL: Mozdulatlan horizont (Az I. Szegedi Táblakép-festészeti Biennáléről)	93
Szerkesztői asztal	96

ILLUSZTRÁCIÓ

Hajósy Mónika festménye az 5., Borsos Miklós domborműve (Horváth Dezső felvétele) a 13., Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi a Tisza-parton (fénykép) a 17., Juhász Gyula, Török Sophie és Babits (fénykép) a 29., Babits szegedi otthona (Horváth Dezső felvétele) a 34., Farkas Pál Babits-szobra (fénykép) az 56., Lóránt János és Barabás Márton festménye a 94. oldalon.

SZÍNHÁZ

A szegedi Tragédia-előadás kettős évfordulója

Az ember tragédiája idei szabadtéri előadása nemcsak az országos centenárium része, hiszen Szegeden külön évfordulója is van az eseménynek: 1933 nyarán — akkor az ötvenedik évforduló jegyében — Madách művének színrevitelével indult meg a rendszeres szegedi szabadtéri előadások sorozata.

A szabad ég alatt tartandó előadások gondolatával ekkor már évek óta foglalkoztak a város lelkes színházbarátai. Ismeretes, hogy az elgondolás egyik szülőatyja *Juhász Gyula* volt, majd kétéves párizsi tanulmányútját követően *Hont Ferenc* is propagálta az ügyet és lelkes sajtótevékenységet fejtett ki e téren. Inspirátora francia mestere, *Firmin Gémier* — a Színházi Világszövetség akkori elnöke — volt és természetesen erősen hatottak *Reinhardt* salzburgi sikerei is. Gémier tehát a szabadtéri játékok gondolatának fogantatásában játszott fontos szerepet, majd csaknem fél évtized múltán *Max Reinhardt* abban erősítette meg *Hont Ferencet*, hogy *Az ember tragédiája* alkalmas a szabad téren való bemutatásra. E fél évtized alatt — ha akadozva is — formát öltött a Szegeden megrendezésre kerülő szabadtéri színházi előadás gondolata.

Hont Ferenc beszámolója szerint Szeged vonatkozásában Gémier olyan értelemben vetette fel a szabadtéri játékok gondolatát, hogy a szokatlan előadási forma *színházi kísérletezéssel* párosuljon, s egyúttal arra is alkalmat adjon, hogy nagy tömegek találkozassanak valódi művészi értékekkel. „...a színjáték és a rendezés művészete nem korlátozódhatik csupán a színház épületére. A város nagy ünnepeit, fölvonulásokat, népünnepeket megrendezni, mind a művészeti vezető föladata legyen, mert csak így lehet bekapcsolni a tömegeket az általános kultúrmunkába. *Szabadtéri előadások*, modern szellemű, a passiójátékokhoz hasonló tömegszínjátszás és a világsikert aratott darabok bemutatása, nem köznapi, mindez jelentheti a vidéki város számára: az idegenforgalom növelését, magas kulturális életet és bekapcsolódást a nagyvilág vérkeringésébe.” (Délmagyarország, 1927. V. 11. *Hont Ferenc*: Gémier — a szegedi színházról.)

Hont Ferenc „műsorajánlata” ekkor még kizárólag a kísérletezést tartotta szem előtt — többek között *Pirandello*, *G. B. Shaw*, *G. Kaiser*, *E. Toller*, *G. Apollinaire*, *J. Cocteau*, *E. O'Neill*, *J. M. Synge*, *P. Claudel* műveire, az egész Nyugat-Európában nagy népszerűségnek és sikernek örvendő *Nô* színjátékra, a régiek közül pedig az újra felfedezett *Ben Jonson*ra hívta fel a figyelmet. A szabadtéri játékokon ugyan a fent említett szerzők nem kaptak helyet — de a pár év múltán *Hont Ferenc* kezdeményezésére és vezetésével beindult Színházbarátok Társasága előadásaiban már igen, és a bemutatók számos hívet szereztek a kortársi európai drámának.

Az ötlet felvetésétől hosszú út vezetett annak a hivatalos fórumok által való elfogadásáig — és ez az út nem volt buktatóktól mentes: mint *Hont Ferenc* visszaemlékezéséből kiderül, a város polgármestere a Párizsból visszatért fiatalembert közveszélyes őrültként kezelte, amikor *Hont Ferenc* első ízben vázolta elképzeléseit (Film, Színház, Muzsika, 1973. július 21. Az ötlet

születése. Beszélgetés Hont Ferencsel). Hont azonban nem hátrált meg. 1929-ben már azt hangsúlyozta, hogy — noha az ötlet külföldi példákból eredt — a leendő bemutatók nem lehetnek a külföldi látványosságok utánzatai, ellenkezőleg: hazai műveket, esetleg alföldi népszínjátékokat kellene a tömegművészet eszközeivel színre vinni. A *Széphalom* hasábjain (1929. 7—8. sz.) annak a reményének is hangot adott, hogy az „új magyar népszínjáték megszületése” áll küszöbön. A sajtóban és a hivatalos körökben folyt eszmecsere a Délmagyarország hasábjain összegezte a *Misztérium?... hol?... hogyan?* című cikk E. J. aláírással: számba vette a korábbiak során szóba került helyszíneket (Mátyás tér, Újszegedi Liget, Dóm tér), de a műsordarab megválasztása terén tovább is lépett a Hont Ferenc által javasolt régi misztériumjátékokból készült összeállításon. Az a vélemény kapott E. J. cikkében hangot, hogy „Vigyünk bele valami újat. Szavaló kórusos tömegdrámát. Vagy képzeljük el *Az ember tragédiáját* embertömeggel, hatalmas étellel. Az, mi a zárt színpadon eddig nem valósulhatott meg; az, hogy a mű hatalmasága kibontakozzék, most nagyszerűen kiterülne. Egy tömeg szava énekelné az erős szóba öntött gondolatait Madáchnak. Vagy egy munkásdráma kórusa. Ez mindmegannyi új lehetőség. Ebben megvan az újság, mi messze vidékről vonz, az élő frissesség. Van ebben egy oly tárgy, mely nem kizárólag a hívő lelkekhez szól, hanem nagyobb tömegekhez is. ...Fel lehet használni mások példáját, de a mi helyzeteinkhez viszonyítani s változtatni azokon úgy, amint a helyi viszonyok azt megkívánják. Jó keretben rendezett ünnepi játék, mely új tárgyánál és előadási módjánál fogva vonzó legyen...” (Délmagyarország, 1929. 11. 1.) A gondolat sor befejezéseként újból hangsúlyozza, hogy tekintetbe kell venni a mások (Salzburg) tapasztalatát, de sajátos helyi ízt kell adni a játékoknak és ez biztosan meghozza azok sikerét.

Mindezek azonban még korántsem eredményezték, hogy az első szabadtéri előadáson a Tragédia került volna színre — 1931 nyarán Voinovich Géza *Magyar Passió* című darabját mutatta be Hevesi Sándor vezetésével a Nemzeti Színház száznegyven fős társulata. Az előadásról szóló kritikájában Lengyel Vilma nem vitatta az ötlet helyességét, de azt sem hallgatta el, hogy nem állt elegendő idő rendelkezésre ahhoz, hogy az új formát megfelelően kidolgozzák, majd felhívta a figyelmet a magyar dráma- és zeneirodalom *klasszikus* értékeire (Délmagyarország, 1931. 6. 14.).

A következő nyáron már *Az ember tragédiája* szabadtéri előadására történtek előkészületek: Hont Ferenc 1932. augusztus 14—15-én, a Kultúrpalota előtti téren kívánta színre vinni a darabot új kísérőzenével. A bemutatót azonban a hatóságok először csak elnapolták, majd nem adtak rá engedélyt.

Hont Ferencnek azonban még ez sem szegte kedvét — sőt hamarosan létrehozta a Színházbarátok Társaságát, s ennek szervezésében a téli hónapok során mintegy fél tucat bemutatót ismertette meg a szegedi — tehát vidéki — közönséggel a legújabb drámai törekvéseket és műveket. A kezdeményezés kétszeresen is hasznosnak bizonyult: egyrészt a közönség tudomást szerezhetett és hozzászokhatott újszerű színpadra állításokhoz, másrészt a rendezőnek, Hont Ferencnek is alkalma nyílt arra, hogy a külföldi tanulmányútja során „ellessett” rendezői fogásokat a hazai gyakorlatba átültesse, és egyúttal mint rendezőnek is folyamatos kapcsolata legyen a színházzal.

A Tragédia bemutatását követő ötvenedik esztendőben — azaz 1933-ban — a darab kétszer is ment Szegeden. Az első előadássorozat ugyan nem tudatosan jubileumi bemutató volt (Madách művét akkortájt a mostaninál jóval gyakrabban tűzték műsorra), de a főszerepet a kor ünnepelt színésze, Kiss Ferenc alakította, partnerei Táray Ferenc és Könyves Tóth Erzsike voltak. Az első előadás jó kritikát kapott, a második után viszont „Ellentragédia” címmel számolt be a helyi sajtó a felháborító nemtörődömségről: az előadást nyolcvan perces késéssel kezdték és Kiss Ferenc alakítása is igen nagy csalódást okozott (Délmagyarország, 1933. 3. 21.).

A nyári, szabadtéri Tragédia-előadásokra viszont tudatosan az *ötvenedik évforduló* jegyében készült Hont Ferenc. A színreállításra vonatkozó elképzeléseit már hónapokkal előbb elküldte Gémier-nek, aki — hajlott korára való tekintettel — a főrendezést nem vállalhatta,

de szakmai tanácsadást igen. Ez a konzultációs kapcsolat Gémier-n túl *Max Reinhardt*-ra is kiterjedt, aki főként a darabválasztásban erősítette meg Hont Ferencet, mondván, hogy „bűn lenne” Szegeden Hoffmannsthal Jedermann-ját adni, amikor a magyar irodalomban adva van egy *remekmű*, *Az ember tragédiája*, és „ez a misztérium egyenesen szabadtéri előadásra készült” (Délmagyarország, 1933. 8. 18. p. j.).

Hont Ferenc rendező legközvetlenebb munkatársa *Buday György* díszlettervező volt, a főbb szerepekre pedig *Lehotay Árpád*ot (Ádám), *Tőkés Annát* (Éva) és *Táray Ferencet* (Lucifer) kérték fel. A tömegjelenetekben háromszáz statiszta vett részt.

Az előadásokkal egyidőben sokszínű *kulturális program* zajlott a városban: szabadtéri hangversenyen Liszt-, Erkel-, Weiner Leó-, Dohnányi Ernő- és Kodály-művek csendültek fel — a két utóbbi zeneszerző karmesterként is közreműködött. Az új zene mellett az új képzőművészet is helyt kapott: a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma néprajzi, színházi és képzőművészeti, valamint szociófotó anyagot állított ki. A *Magyar Színháztudományi Társaság* is a jubileumi előadás kapcsán tartotta alakuló ülését.

Az ember tragédiája első szabadtéri bemutatójára 1933. augusztus 26-án került sor. Az előadást nagy várakozás előzte meg, s főként arra voltak kíváncsiak a szakemberek és a nézők egyaránt, hogy a szabadtéri előadásmód vajon nem válik-e kárára a műnek — a szokatlan méretek miatt nem vész-e el a mű gondolatisága és alkalmankénti líraisága. Az előadás azonban minden kételyt szertefoszlatozott. Hont Ferenc sikeresen ötvözte a költői formát és a festői környezetet — a helyszín adottságait messzemenően kihasználta, de nem helyezte a mű elé. Az előadás monumentális hatást ért el, amelyben komoly része volt *Buday György* „gazdag képzeletű, elmélyült és invenciózus díszleteinek”, és *Beck Miklós* karnagy „pontos és gondos” munkájának. Elismerést aratott a színészek alakítása is — úgy a fővárosiaké, mint a kisebb szerepeket alakító helyi művészeké (*Könyves Tóth Erzs*i, *Derék Pál*, *Herczeg Vilmos*, *Cselle Lajos*), és külön hangsúlyozta a kritika a jó színészi össz munkát. (Délmagyarország, 1933. 8. 27. Vör György.)

Az előadásban maradéktalanul érvényesült Hont Ferenc *alapkonceptiója*: a költői forma festői kontótsban való megjelenítése anélkül, hogy az előadás revüvé válna. A rendező abból indult ki, hogy „A szabad tér a szabadság és az emberi szolidaritás jelképe... A korszerű szabadtéri játék nem pusztá látványosság, egyfajta nyári szórakozás a sok közül, hanem a nézők belső aktivitását felszabadító, az egyéneket tudatos közösséggé összekovácsoló, magatartásalakító, és ezen át társadalomfejlesztő tömegünnep, amely legfőbb feladatát csak sajátos szabadtéri művészi módszerekkel teljesítheti ... a tér nagy méretei miatt ... a hangzó szöveg hordozta gondolatokat át kellett alakítanunk látható színpadi alakzatokká, amelyek mindig mélyebb jelentést hordozzanak és sose váljanak öncélú látványossággá.” (Film, Színház, Muzsika, 1973. július 21. Az ötlet születése. Beszélgetés Hont Ferencel.) Ily módon tehát a rendezésben az *avantgard színház* jellegzetességei a műhöz való hűséggel társultak. Az egyes jelene teket — a szöveg hangsúlyozása, egyes gondolatok kiemelése céljából — pantomimikus játék kísérté, többek között így érzékeltette Hont Ferenc a történelem különböző periódusaiban eltérő módon megjelenő, de mindig jelenlévő munkafolyamatokat.

Újszerű eljárásokat alkalmaztak a színhelyek érzékeltetéséhez is. *Buday György* nemesen egyszerű, stilizált díszletei mellett a Dóm homlokzata elé kihúzott vászonra vetítették az egyes jelenetek helyszínét bemutató térképrészletet, illetve további díszletképeket. A *vetítéses díszle tezés első szabadtéri alkalmazásának* lehettek tanúi a nézők. A modern rendezői elképzelésekkel tehát összhangban volt a *korszerű díszle tezési technika* is. *Buday György* — az akkor már jólismert metszetkészítő és illusztrátor — korábban már dolgozott együtt Hont Ferencel darabok színrevitelénél. Elképzeléseit a következőkben összegezte Házy Albert: „A színpad já téktér az akció számára, a díszletelemek pedig szerves részei a színjátéknak és világnézeti állás foglalást reprezentálnak. ...A szín, a fény nem ámit, nem ébreszt hamis illúziókat, hanem at moszférát teremt a színészi játék köré.” (A színpad. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának Szemléje. 1935. 1—3. sz. 45. o. Házy Albert: *Buday György* — a színpadtervező.)

A Tragédia bemutatására Buday koncepcióját továbbfejlesztette — ez volt Hont Ferencsel való együttműködésének csúcspontja. „1933 nyarán érkezik el Buday György a síkművészettel legellentétesebb területre, a szabadtéri színpad tervezéséhez. A föladat megoldásában egészen újszerűen párosítja grafikai tudását és a térszínpad-alkotás időközben megszerzett tapasztalatait. A vetített díszletkép síkelemeit és a szabadtéri színpad plasztikus tárgyait művészi egységbe foglalja. Nyolcsikú színpadot tervez, amelyet a templom bejárata elé gördíthető vetítővászon zár le. A plasztikus tárgyak nem csupán a helyet és a kort érzékeltetik, hanem mondanivalót közölnek, értelmeznek is. ...A vetített képek színes víziói, amellet, hogy színnel, vonallal korhangulatot szuggerálnak, a mai történelmi szemlélet szempontjából érthetővé tették a cselekmény háttérét és a nézőben aktuális asszociációkat ébresztettek, ...A díszlet illusztratív segéd-eszköz szerepe megszűnt. A színpadkép a maga formanyelvén tolmácsolja a műalkotás egészében megnyilvánuló mondanivaló ráeső részét.” (Uo. 47. o.)

A nem várt siker nagy része a rendező és a díszlettervező egységes koncepciójának, illetve a következetes megvalósításnak volt köszönhető. Már az első előadásra nagyon kedvezően reagált mind a helyi, mind az országos sajtó, és a beszámolóknak nem hallgatták el azt sem, milyen akadályokat kellett a megvalósítás során legyőzni. „Az est hőse egy fiatal magyar rendező: Hont Ferenc. Magárahagyatva, minden komolyabb támogatás nélkül emlékezetes dolgot produkált. Amit csinált ... nagyszerű kísérlet és teljes sikert aratott. Talán szebb és méltóbb helyet *Az ember tragédiája* szabadtéri előadásához nem is találhattak volna, mint a szegedi Dóm tér. A tér hármass tagozódású és mind a három részt felhasználta a rendező a mű kívánalmai szerint. ...Tömegjelenetei mindvégig hatásosak. ...a siker rendkívüli és sok részletében felejthetetlen” — írta a *Pesti Napló*-ban Pásztor Árpád (1933. 8. 27.).

A *Népszavában* Kéthly Anna számolt be a szegedi előadásról. Elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a korábbi, pesszimista szemléletű színrevitelekkel szemben a rendező „...optimista meglátásra építi a darabot. ...a Lucifer választotta tragikus és reménytelen történetek csak mint víziók vonulnak el az alvó Ádám előtt.” Kitért arra is, hogy a misztériumokhoz közelítő rendezés biztos támasza volt *Táray Ferenc* (Lucifer), „...akinek nagyszerű színészi munkája adja meg a játék jellegét”. Abban természetesen Kéthly Anna is egyetértett a többi kritikussal, hogy „Az előadás legnagyobb érdeme mindenesetre *Hont Ferencé*, a rendezőé, aki *bátor kézzel nyúlt a tradíció mohájához*, napvilágra hozta a darabnak olyan értékeit, amelyek mellett eddig figyelem nélkül haladtunk el. Különösen a tömegjelenetek kollektív hatása volt rendkívüli. Buday György a szabadtéri színpad technikai konstrukciós munkájával tökéletesen kiegészítette a rendező elgondolását.” (1933. 8. 27.)

A legnagyobb vívmányt azonban nem a hazai és nemzetközi sajtó dicsérő szavai jelentették, hanem az az eszmei győzelem, hogy az előadásokat egy-egy alkalommal több ezer néző tekinthette meg: kedvezményes vasúti jeggyel — a későbbi hagyománnyá vált „filléres Madách-vonatokon” — nemcsak a közeli falvakból és városokból, de még a fővárosból, sőt Győrből és Miskolcra is több százan érkeztek Szegedre a darab megtekintésére. A későbbiek során — az előadások számának emelésével — egy-egy nyári szezonban már tízezernél is több néző tekinthette meg Madách remekművét, s a nézők között egyre többen voltak az országhatáron túlról érkezők is.

A kritika és a közönség véleménye nemcsak abban egyezett meg, hogy a kezdeményezés és az előadás egyaránt nagyszerű volt, hanem abban az igényben is, hogy a későbbiek során rendszeressé és hagyományossá kell tenni Szegeden a nyári szabadtéri színházi előadásokat, sőt a bemutatásra kerülő művek és műfajok sorát is bővíteni kell. A Hont Ferenc kezdeményezése nyomán megvalósult próbálkozás tehát kiállta a próbát — sőt már a kortárs szemlélő is meglátta ebben az eseményben valami újnak a nyitányát: „Együtt e Dóm tér és *Az ember tragédiája* a magyar színjátszás egyik mérföldjelzője lett.” (*Pesti Napló*, 1933. 8. 29. p. á.)

KÜRTÖSI KATALIN